

Сергій Куглер

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: КЛІОМЕТРИКА ТА СТРАТЕГІЯ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Одним з яскравих символів ХХ століття став міжнародний туризм. У світлі розбудови України як незалежної держави відкрилися великі перспективи її культурного відродження. Помітне місце у формуванні національної самосвідомості народу відіграє туристсько-екскурсійна справа як найбільш масовий, активний і наочний метод пізнання історії та культури рідного краю. Сьогодні треба не розгубити, а доцільно використати найкращі здобутки організаційної та економічної діяльності туристської системи, що заклалися на початку її становлення у 1920-х роках.

У березні 1918р. як підрозділ Міністерства народної освіти України було створено екскурсійний відділ, яким керувала член Центральної Ради С. Русова. Більшовицько-радянський уряд та партійні органи не ставили собі за мету зберегти для майбутніх поколінь козацькі могили та церкви над Дніпром. Вони прагнули використати туризм як важіль ідеологічного впливу на населення з метою формування «соціалістичної свідомості».

Щоб система могла нормально функціонувати потрібно було створити мережу екскурсипунктів, екскурсбаз, екскурсомун. Вони мали забезпечити прийом і відправку туристів, надавати проживання, харчування, туристське спорядження, керівників екскурсій.

У 20-ті роки екскурсійну роботу вели такі структури: екскурсійно-виставочно-музейний відділ Наркомосу УСРР (1919-1928 рр.). Українське мішане пайове товариство (УМПЕТ, 1928-1929 рр.). Товариство пролетарського туризму (УкрТУРЕ, 1926-1930рр.).

Згідно з положеннями поступово створювалася мережа територіальних туристських закладів на чолі з Всеукраїнськими екскурсійною базою та комуною. Екскурсійні пункти відкривалися у селах при клубах. Екскурсійні бази – в місцях, багатих на історичні пам'ятки з привабливими кліматичними умовами. Екскур-

сійні комуни – у губернських містах. В екскурсомунах діяли: виставочний кабінет, бібліотека, дослідницька лабораторія, гуртожиток для туристів.

У ході національно-культурного Відродження в Україні туристсько-екскурсійна справа набула великої ваги, але загальні суспільно-політичні процеси впливали на неї все більш негативно.

Вже в 1923 р. на Донбасі в результаті багатомісячної затримки платні почалися масові страйки робітників («волинки»). Тоді органи ДПУ притягнули до відповідальності 10 робітників¹. Тільки в Донецькій області в 30-ті роки репресовано 50 тис. осіб². Цікаво, що найбільшу суспільну групу з числа репресованих склали саме робітники – 40,5%³. Незважаючи на значний приплив робітників з інших республік, питома вага українців, зайнятих в промисловості, збільшилась з 52% (1921 р.) до 66% (1940 р.)⁴. Розвиток Донбасу рятував селян від голоду і колгоспних трудовнів. Усього ж в Донецькій області у 30-50-х роках за політичними мотивами репресовано більш ніж 100 тис. осіб⁵.

Водночас з боротьбою проти технічної інтелігенції компартія розпочала широку кампанію висування. Більш ніж 140 тис. робітників було висунуто на керівні посади. Так, колишній коногон Є.Т. Абакумов очолив Рутченківське шахтоуправління в Юзівці, де його помічником з політпраці з 1920 р. був М.С.Хрущов. Цікаво, що в березні 1923 р. одну з шахт в селищі Гришино назвали ім'ям Т.Г.Шевченка. За високі показники у праці колектив гірників було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора (1937р.). В наш час це шахта 19/20 в/о «Красноармійськвугілля» (Донецька обл.)⁶. Політика репресій та висування призвела до соціальних змін у складі робітництва. Тепер воно мало меншу монолітність. Виникла напруженість між владою і субпролетаріатом, що прийшов з доколгоспного, зневаженого села⁷. Сталін вміло використовував те, що неосвічена людина, маючи слабе уявлення про демократію, стоїть поза політикою⁸.

Подальшому розвитку українського туризму не сприяла тяжка праця на новобудовах індустрії та голодомор 1932-1933 років. Більш того, розпалювалась класова ворожнеча, непримиренність до релігії. Українські туристичні заклади, що об'єднував УМПЕТ в бе-

резні 1930 р. були звинувачені у неспроможності пропагувати соціалістичні ідеї. Тепер вони були підпорядковані Всесоюзному добровільному товариству пролетарського туризму та екскурсій (з філією УкрТУРЕ) та акціонерному товариству «Інтурист».

Підготовлені робітники стали рушійною силою масового трудового змагання, що розпочалось у 1929 р. На початку першої п'ятирічки між собою змагались 262 підприємства України (150 тис. людей)⁹. Однак елементи самоврядування і мотивації праці в бригадах не знайшли в подальшому підтримки компартійного керівництва. Методи змагання стали системою жорсткої експлуатації людини державою¹⁰. Якісним підсумком усієї попередньої праці з підвищення технічної освіти робітників став стаханівський рух, ініційований у 1935 р. в Донбасі. На наш погляд, до раніш прийнятих показників його масовості слід підходити критично. Відкидаючи офіційну показуху, потрібно підкреслити його ефективність щодо підвищення продуктивності праці робітників. При заробітній платні вибітника в 130 карб. стахановці отримували 300-500 карб., що дало змогу їм подорожувати. Першими на шахти, які відставали, направили О. Стаханова, М. Ізотова, І. Молостова¹¹.

На місце репресованих інженерно-технічних працівників Донбасу висувались робітники-стаханівці¹². У «драконівське» законодавство 1940 р. ввели кримінальні статті: за запізнення, прогул, самовільне залишення роботи. Робітників віддавали під суд за 3 запізнення на декілька хвилин¹³. Слід особливо підкреслити, що смертельний травматизм у вітчизняній вугільній промисловості на 1 млн. т видобутового вугілля у 1935 р. склав 12,4 чол. (у США - 3,01 чол.)¹⁴.

У передвоєнні роки як буржуазних націоналістів репресували також і значну кількість істориків – краєзнавців, що знизило якість туристичних послуг. Лише з другої половини 30-х років число бажаючих отримати туристичні послуги зросло.

1936 р. товариство УкрТУРЕ ліквідували, а його функції розподілили між Укрпрофрадою та Республіканським комітетом у справах фізичної культури та спорту.

Запроваджені керівництвом держави заходи щодо формування, профнавчання і мотивації праці робітників у 1921-1941 рр. дали позитивні результати. У цілому ж система профтехосвіти вияви-

лась недостатньо ефективною для вирішення якісних завдань економіки, бо діяла в умовах тоталітарної системи. У той же час вона в значній мірі задовольнила «голод» підприємств у робітничій силі, сприяла вирішенню завдань технічної реконструкції промисловості. Була також зміцнена й матеріальна база українського туризму.

Але продуктивність праці радянських робітників так і залишилася в два рази нижчою за американських, а розрив в номінальній платні робітників і ІТП в 1940 р. склав 197% (в 1917 – 180 %). Фактично він був значно більший.

Рекомендації щодо подолання теперішньої суспільно-економічної кризи в Україні містяться у глибокому етнополітичному аналізі розвитку держави передвоєнного періоду та практичних висновках із нього. У 20-30-ті роки проблеми сталості, суспільного партнерства, мотивації праці намагалися вирішувати за рахунок акціонування і структурної перебудови виробництва, самоокупності профшколи. Вказані заходи викликали трудовий ентузіазм робітників.

Саме в 20-30-ті роки були створені основні структурні ланки сучасної туристичної системи: екскурсбюро, бази, станції. Індекс продуктивності праці в промисловості України у 1997 р. склав 76% (1990 р. – 100%)¹⁵. Прямим наслідком цього показника є поки що низький рівень туристичного бізнесу в країні.

І все ж таки, ставлення до туризму змінюється на позитивне. Свідченням цього є діяльність Держкомтуризму України з виконання програми розвитку туризму в Україні до 2010 року. Остання передбачає екскурсійне обслуговування 20 млн. людей з надходженням від туристичних послуг 8 млрд. дол. Для порівняння: у 1998 р. надано туристичних послуг 13 млн. осіб на 3,8 млрд. дол. США¹⁶.

Важливе значення мають заходи щодо запобігання негативних наслідків техногенної діяльності підприємств, зокрема – санітарно-епідеміологічний контроль. Все це – основа сучасної інноваційної політики з формування відповідного ринку робітничої сили і розвитку масового туризму.

Становлення масового туризму в Україні через його комунікативність є також важливим чинником формування громадського

суспільства, ствердження гуманітарних цінностей. Народна дипломатія у цьому процесі більш реальна за сучасні недіючі закони.

Туристичний бізнес в цілому світі – один з найперспективніших напрямків підприємництва. З початку 60-х років туризм розвивається дуже динамічно. Прибутки від нього складають десятки мільярдів доларів США. Україна також має значні рекреаційні ресурси, що можуть виконати функцію двигуна ринкової економіки. Подолавши економічну кризу, можна реально збільшити прийом іноземних туристів в декілька разів. При реформуванні вищої освіти України доцільно використати новаторську Всесвітню декларацію вищої освіти для ХХІ століття, що прийнята Всесвітньою конференцією ЮНЕСКО у жовтні 1998 р. Сьогодні є реальна можливість значного підвищення наукового потенціалу в галузі туризму¹⁷.

Вихованці Донецького інституту туристичного бізнесу (президент Г.В.Кузьменко) вже здійснюють свій гідний внесок у розв'язання цієї важливої проблеми молодой української держави.

- 1 Правда через роки. – Донецьк: Либідь, 1995. – С. 6;
- 2 Там само. – С. 3;
- 3 Там само. – С. 39;
- 4 Енциклопедія українознавства. Т.3. – С. 1099; История советского рабочего класса. – М., 1984. – Т.3. – С. 113;
- 5 Лаврів П. Історія Південно-Східної України. – Львів: Слово, 1992. – С. 122; Моя земля – земля моїх батьків – Донецьк, 1995. – С. 54;
- 6 Комсомолец Донбасса – 1964. – 15 янв.
7. Верт Н. История советского государства, 1900-1991. – М., 1995. – С. 22.
- 8 Зевелев А. Истоки сталинизма. -М.: Высшая школа, 1990. – С. 17;
- 9 Вісник профруху України. – 1929. – № 24.
- 10 Дедалевський Я. Робітництво і большевизм. – Роттердам, 1948. – С. 24.
- 11 Лихолобова З.Г. Поступь новаторов. – Донецьк: Донбас, 1976. – С. 86.

- 12 ЦДАГО України. – Фонд 1. – Опис 6. – Спр. 439. – Арк. 99.
- 13 Медведев Р. Связь времен. – Ставрополь, 1992. – С. 224
- 14 Краснонос Ю.Н. Формирование кадров рабочих угольной промышленности Украины. Дис. канд. наук. – Донецьк, 1995. – С. 126.
- 15 Статистичний щорічник України за 1997 рік. – К., 1999. – С. 98.
- 16 Програма «Україна-2010». – К., 1999. – 92 с.; Грачова Л., Попович С. Туризм в Україні на зламі тисячоліть. // Мат-лы 3-ей Междунар. науч.-практич. конф. – Славяногорск, 1999. – С. 61.
- 17 Всемирная декларация о высшем образовании для ХХІ века: подходы и практические меры alma mater // Вестник высшей школы. – 1999. – № 3. – С. 29-35.

Євген Бевзюк

НОВІ НІМЕЦЬКІ ЕЛЕКТРОННІ ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЛУЖИЦЬКИХ СЕРБІВ

На території Федеративної Республіки Німеччини до теперішнього часу збереглася малочисельна автохтонна група слов'ян – лужицькі серби, яка нараховує близько 40 тис. осіб. Це – реліктові залишки колись могутніх полабських слов'янських племен. На межі I та II тисячоліть н.е. лужичани втратили політичну незалежність і потрапили в коло західного цивілізаційного впливу. З цього часу історична доля етносу стає невід'ємною частиною складного шляху німецького народу, для якого суспільна еволюція в основному проходила під гаслами ідей гуманізму та філософії національної індивідуальності. Весь розвиток матеріальної та духовної діяльності сербів-лужичан, його об'єктивні та суб'єктивні наслідки тісно пов'язані з життєвою і культурною практикою титульного німецького етносу. Але динамічний характер сучасності, глобалізація світу внесли серйозні корективи в процес подальшої еволюції національності, відкрили нові можливості для розширення міжетнічних та